

OBITELJ I ŠKOLA – TEMELJNI ČIMBENICI SOCIJALIZACIJE

Violeta Valjan-Vukić

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Sveučilište u Zadru

UDK: 159.923

Stručni članak
Professional article

Primljeno

: 2009-7-10

Received

SAŽETAK

Obitelj predstavlja važan faktor za djetetov socijalni razvoj. Uspostavljanje pozitivnih emocionalnih veza u odnosu roditelj-dijete preduvjet je razvoja socijalnih kompetencija koje su djeci neophodne za postizanje socijalne zrelosti. Usvajanje socijalnih i kulturnih obrazaca ponašanja djeteta bitno ovisi i o dinamici školskog okruženja. Uvažavanje dječje osobnosti, od roditelja i učitelja, stvara osjećaj sigurnosti i povjerenja te općenito utječe na napredak i cjelovit dječji razvoj. Suradnički odnosi između učenika, učitelja i roditelja bitan su element u procesu socijalizacije i stjecanja kompetencija. Kvalitetna komunikacija među učenicima, učiteljima i roditeljima odraz je brige društva, prvenstveno obitelji i škole, za cjelovit razvoj dječje osobnosti.

Ključne riječi: *socijalizacija, obitelj, škola, komunikacija, cjelovit razvoj*

Uvod

Obitelj je kroz evoluciju prošla razne faze transformacije. Matrijarhat, koji se javlja u prvom razdoblju rodovskog uređenja, karakterizira idealiziranje i bezrezervno štovanje majke kao osobe koja je bila siguran izvor egzistencije te je, pravno i društveno promatrajući, imala središnji položaj u obitelji. Jačanjem uloge oca (pater familiasa) nastupa razdoblje patrijarhalnih odnosa u obitelji, pa majka kroz dugi vremenski period gubi svoj utjecaj u obitelji odnosno njezina se uloga u obitelji svodi isključivo na reprodukcijisku funkciju. U tom razdoblju odgojna uloga majke bitno je limitirana, a sve odluke donosio je otac predstavljajući tako apsolutnog vladara obitelji. Takvi odnosi u obitelji egzistirali su sve do 19. stoljeća

kada se pod utjecajem industrijske revolucije mijenja položaj žena u društvu pa samim tim i u obitelji. Zaposlena žena (majka) promijenila je bitno dinamiku odnosa u obitelji, ali i vlastite funkcije. Budući da je obitelj promjenjiva društvena zajednica, njezina struktura, funkcija i veličina neprestano se mijenja. S obzirom na strukturu vidljive su razlike između *tradicionalnih* i *suvremenih* obitelji u koje ubrajamo samohrane roditelje, izvanbračne veze i obitelji razvedenih brakova. Trend rasta nepotpunih obitelji posljednjih desetljeća sve je veći (U.S. Bureau of the Census, 1991, prema Rosić, 2002, 14) što ne znači da je kvaliteta življenja u takvim obiteljima niža. Promjene u strukturi i funkcijama *tradicionalnih* i *modernih* obitelji uočljive su i na polju socijalizacije koja se u *tradicionalnim* obiteljima odvija isključivo u obitelji, dok je kod *suvremenih* obitelji uočljiva tendencija prebacivanja socijalizacijske funkcije izvan obitelji. Isti trend je uočljiv s obzirom na odgojnu funkciju koja se s obitelji sve više prenosi na druge osobe i institucije. Roditeljski, autoritarni odgojni stil u sve većoj mjeri se napušta i mijenja sve prisutnijim autoritativnim i permisivnim stilom odgoja. No, bez obzira na vremensko razdoblje, društveno uređenje i obiteljsku strukturu, obitelj je do danas zadržala neke od svojih temeljnih funkcija kao što su: *reprodukcija, ekonomska sigurnost, socijalizacija, emocionalna podrška i održavanje urednih odnosa među svojim članovima.*

Uloga obitelji u socijalizaciji djeteta

Socijalizaciju možemo definirati kao "proces tijekom kojega društvo oblikuje djetetova uvjerenja, očekivanja i ponašanja" (Vasta i sur., 2005, 448) ili, jednostavnije, kao proces podruštvljavanja pojedinca (Domović, 2002, 1318). Proces socijalizacije počinje vrlo rano, još u prenatalnom razvoju kada roditelji (posebno majka) uspostavljaju prve emocionalne veze s djetetom, i traje cijeli život.

U kontekstu socijalnog razvoja djeteta obitelj predstavlja važan čimbenik. Po rođenju dijete je usmjereno isključivo na obitelj u čijem okruženju može zadovoljiti sve svoje razvojne potrebe. U ranom djetinjstvu "dijete se najčešće vezuje za jednu osobu, najčešće majku, međutim, uspostavlja odnos privrženosti i za ostale članove obitelji, oca, braću i sestre, (Klarin, 2006, 21). Obiteljsko okruženje mjesto je u kojem dijete, posebno u prve tri godine života, svladava osnovne vještine: hodanje, govor i mišljenje. Stoga je uključenost roditelja u dječje odrastanje i stvaranje ugodnog obiteljskog okruženja preduvjet uspješnog socijalnog razvoja. P. L. Engle i C. Breaux 1994. (prema Rosić i Zloković, 2002) ističu kako se kvaliteta odnosa u obitelji temelji na interakciji otac-dijete i majka-dijete.

Čvrsta emocionalna veza stvorena u djetinjstvu temelj je za budući uspješan razvoj djetetovih emocionalnih, socijalnih i intelektualnih vještina. Mnoga istraživanja su potvrdila kako samopouzdana djeca lakše stupaju u kontakte s vršnjacima i drugim ljudima, što im osigurava bolju poziciju u društvu i uvelike olakšava njihov daljnji razvoj. "Samopouzdanje, povjerenje, emocionalna zrelost i socijalne vještine osobine su kojima će se dijete koristiti u različitim životnim situacijama u kasnijem životu, a formiraju se tijekom najranijih interakcija s roditeljima" (Klarin, 2006, 23). U svojim ispitivanjima 1967. (prema Rosić i Zloковиć) autorica Baumrind uočila je "visok stupanj povezanosti između ličnosti roditelja i načina na koji su se roditelji ponašali prema djeci" te u skladu s tim identificirala tri glavna tipa dječjega ponašanja: samopouzdan, anksiozno i nezrelo dijete.

Uspješno roditeljstvo pretpostavlja dvije dimenzije: jedna od njih je roditeljska toplina a druga roditeljski nadzor (Maccoby i Martin, 1983, prema Vasta i sur.). Kombinacijom topline i nadzora kao dvaju osnovnih dimenzija u odgoju nastaju četiri osnovna odgojna stila: autoritativni, autoritarni, popustljivi i ravnodušni roditeljski stil (Baumrind, 1971., 1989., prema Vasta i sur.). Roditeljski odgojni stil ima bitnu ulogu u procesu stjecanja djetetovih socijalnih vještina. Poštovanje osobnosti, pružanje potpore djetetu i uspostavljanje jasnih granica ponašanja - odlika je autoritativnog odgojnog stila. Djeca autoritativnih roditelja imaju razvijene socijalne vještine, pozitivnu sliku o sebi i bolje reguliraju emocije za razliku od djece autoritarnih roditelja koji se češće koriste dominacijom i kontrolom izostavljajući pri tom iskazivanje ljubavi i topline. Popustljivi i ravnodušni roditeljski odgojni stil ne osigurava djeci stjecanje društveno prihvatljivih normi i pravila ponašanja. Djeca ovih roditelja u pravilu upotrebljavaju antisocijalne oblike ponašanja. Autorica Baumrind (1973. prema Katz i McClellan, 1997, 26) u istraživanjima o stilovima roditeljstva nalazi kako se "opća kompetencija djece, uključujući i onu socijalnu, pospješuje autoritativnim, a ne permisivnim ili autoritarnim roditeljskim odgojem."

Primarna socijalizacija djece odvija se u dinamici obiteljskog okruženja. Potrebno je dosta vremena za usvajanje socijalnih vještina, ali u interakciji i uz pomoć roditelja, braće, sestara, rodbine, vršnjaka, odgojitelja i učitelja, dijete razvija umijeće komunikacije s okolinom. Na taj način razvija svoju socijalnu kompetenciju. Waters i Srouf (prema Katz i McClellan, 1997, 15) tvrde da su "socijalno kompetentna mala djeca ona koja se upuštaju u zadovoljavajuće interakcije i aktivnosti s odraslim osobama i vršnjacima i kroz takve interakcije unapređuju osobnu kompetenciju". Socijalna kompetencija, kako ističu Katz i McClellan, ima nekoliko svojih sastavnica.

U ranom djetinjstvu u djece je potrebno razvijati sposobnost regulacije emocija kako bi stupanje u interakciju s vršnjacima i odraslima bilo uspješno. U djece koja teže reguliraju emocije, ili ih pretjerano reguliraju, potrebna je pomoć odraslih koji će im pomoći uspostaviti primjerenu interakciju s okolinom. Djeci su, nadalje, na putu prema uspješnoj socijalizaciji potrebna socijalna znanja "koja uključuju poznavanje normi glavnih socijalnih pravila grupa kojima pojedinac pripada", kao razvijenu jezičnu sposobnost (volabular). Uspješna socijalizacija pretpostavlja sposobnost socijalnog razumijevanja, odnosno, predviđanje tuđih reakcija i razumijevanje tuđih osjećaja. Socijalno kompetentna mala djeca, ističe Gottman (1983. prema Katz i McClellan), "usklađuju svoje ponašanje s tuđim tako da nađu zajednički jezik, razmjenjuju informacije i ispituju sličnosti i razlike". Socijalna umijeća i socijalne dispozicije također su sastavnice socijalne kompetencije. Način na koji dijete stupa u interakciju s vršnjacima i odraslima socijalno je umijeće koje se usvaja preventivno u obitelji i bitno utječe na razinu socijalne prihvaćenosti u društvu. Socijalne dispozicije kao što su empatija, velikodušnost, ljubaznost ili suradništvo uče se iz okoline (od modela koji djeci pružaju osobe iz okoline), pa je djeci potrebno pružiti primjer i prigodu kako bi ih mogla usvojiti i manifestirati.

Nerijetko se u procesu socijalizacije javljaju problemi kao što su, primjerice, stidljivost, osamljenost, agresivnost i sl. koji imaju različite uzroke. Problemi mogu biti povezani s nedovoljno razvijenom jezičnom sposobnosti, kontrolom emocija, manjkom umijeća koja su djetetu potrebna za uključivanje u interakciju. Sramežljiva, povučena i osamljena djeca imaju osjećaj odbačenosti, pa im je stoga potrebna pomoć roditelja i učitelja koji će im pomoći stupiti u odnos s vršnjacima (okolinom). Agresivnost je jedan od najvećih i najčešćih problema socijalizacije s kojima se susreću roditelji i učitelji i često traže intervenciju odraslih. Neprimjerena agresivnost teorijski se pojašnjava teorijom deficita prema kojoj djetetu manjka neko socijalno umijeće, te teorijom suficita koja ističe da su djeca agresivna jer se ne mogu nositi s visokim razinama bijesa. Probleme socijalizacije moguće je promatrati u kontekstu okoline u kojoj dijete živi, sukladno Brofenbrennerovoj teoriji ekološkog sustava koja "daje prioritetan značaj djetetovoj obitelji iako se ne minorizira utjecaj šire okoline na dijete" (Rosić, 2002, 25).

Škola kao čimbenik socijalizacije

Dječji socijalni razvoj ne odvija se isključivo u dinamici obiteljskog okruženja. Značajnu ulogu u procesu usvajanja socijalnih i kulturnih normi

ponašanja zauzima škola. Ona je, uz obitelj, mjesto koje učenika odgaja i razvija u cjelovitu ličnost. Svaka škola specifično je socijalno okruženje u kojem učenici, učitelji i roditelji usvajaju različita socijalna iskustva. Za razliku od stare škole koju karakterizira frontalni rad i jednosmjerna komunikacija i natjecateljstvo, suvremena škola mjesto je življenja (Hentig, 1997), ali i "stvaralačka, humana i socijalna zajednica" (Previšić, 1999) koja ima značajno mjesto u razvoju osobnosti mladog čovjeka i njegovoj socijalizaciji.

Promjene koje se događaju u suvremenom društvu ostavljaju školi sve manje mjesta i mogućnosti da postane ili ostane *humana i socijalna zajednica*. Od učenika se primarno očekuje da usvoje odgovarajuća znanja (u što većem opsegu) iz brojnih udžbenika, a od nastavnika da realiziraju pretrpane programe. Ima li tu prostora u kome će se "učitelji, što je više moguće, usmjeravati na dijete (učenika) a ne samo na program, udžbenike..." (Previšić, 1999, 14) - ostaje da se vidi?! Suradnički odnosi u suvremenoj školi ogledaju se i u fleksibilnom pristupu odabiru i realizaciji nastavnih sadržaja u koje su učenici aktivno uključeni. Rad na odabranoj temi zahtijeva od učenika niz vještina, od iskazivanja mišljenja, suradništva i komunikacije kako bi zajedničkim aktivnostima realizirali postavljeni cilj. Učenje u takvu okruženju veliki je izazov za učenike a ujedno im je pružena prilika da se osjete ravnopravnim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Suvremen, aktivan, pristup učenju zahtijeva niz vještina koje učenici trebaju imati i dalje razvijati, ali i osposobljenog nastavnika koji posjeduje socijalna znanja i vještine. Škola, kao bitan čimbenik socijalizacije, treba u učenika razvijati socijalnu kompetenciju. Istaknutu ulogu u tome ima učitelj. Katz i McClellan (1997, 33) ističu kako učitelj ima "važnu ulogu u uređenju konteksta unutar kojeg se odvijaju socijalne interakcije među djecom".

Ugodno socijalno ozračje podrazumijeva partnerski odnos između učenika, učitelja i roditelja te socijalnu kompetentnost učitelja koja se "ogleda se u razumijevanju socijalnih odnosa, a zasniva na sposobnosti interakcije u čijim je temeljima komunikacija; komunikacija koja promovira toleranciju, suradnju i kompromis" (Prevedar, 2007, 591). Učitelj koji kreira pozitivno ozračje, promiče toleranciju, razumijevanje, partnerstvo, suradnju, kooperativnost, kompromis, jednakost, uvažavanje... socijalno je kompetentna osoba. Sukladno tome, on razvija socijalnu kompetenciju svojih učenika jer njegov primjer učenici slijede i usvajaju.

Komunikacija s djecom od učitelja, ali i roditelja, osobito u kontekstu razmjene emocija, svedena je na minimum. Pod "pritiskom" u kojem se nalaze djeca se osjećaju neshvaćeno što često rezultira različitim oblicima "neprikladnog ponašanja". U tim situacijama, koje su danas sve brojnije, učitelj treba pružiti učeniku potporu, razumijevanje i pomoć u prevla-

davanju teškoća, a ne "zatvarati oči i uši pred razvojnim i prirodnim potrebama svojih učenika" (Previšić, 1999, 12) i problemima koji ih tište. Osjećaj povjerenja i potpore između učenika, učitelja i roditelja temelj je uspostave partnerstava, dok njihov nedostatak rezultira rizičnim ponašanjem.

Umjesto zaključka

Uloga roditelja u životu djeteta oduvijek ima poseban značaj za njegov razvitak, emocionalnu sigurnost, socijalnu kompetentnost, intelektualno postignuće kao i samu kasniju senzitivnost spram svoje djece (Rosić, 2002, 19). Bitno je, dakle, istaknuti nužnost što veće uključenosti roditelja u brigu za dječji razvoj, razvijati kvalitetnu komunikaciju unutar obitelji te stvoriti toplo i ugodno obiteljsko ozračje koje će biti polazna osnova za uspješnu socijalizaciju i daljnji cjelovit djetetov razvoj. Učenička svakodnevnica često je obilježene neprimjerenim ponašanjem sprem njih samih, od loših međusobnih odnosa u obitelji, ponižavanja, maltretiranja, kažnjavanja, zapostavljanja, zapuštanja... U tim situacijama ključnu ulogu ima socijalno kompetentan učitelj koji će moći prepoznati potencijalne rizike u obitelji, ostvariti suradnju s roditeljima, te uz pomoć stručnjaka identificirati i otkloniti postojeći problem. Kvalitetna komunikacija obitelji i škole, produbljivanje njihove suradnje, razvijanje socijalnih kompetencija učitelja i roditelja kroz različite oblike usavršavanja - put je u koji vodi cjelovitom dječjem razvoju.

Literatura

- Brajša, P. (1994), Pedagoška komunikologija. Zagreb: Školske novine.
- Domović, Ž. (2002), Rječnik stranih riječi, Zagreb: Sani-plus.
- Katz, L. G., McClellan, D. E. (2005), Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije, Zagreb: Educa.
- Klarin, M. (2006), Razvoj djece u socijalnom kontekstu, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Prevedar, N. (2007), Socijalno-pedagoška kompetencija suvremenog nastavnika. U: Previšić, V., Šoljan, N. N., Hrvatić, N., (ur.), Pedagogija, Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
- Previšić, V. (1999), Škola budućnosti: humana, stvaralačka i socijalna zajednica, Napredak 140 (1), 7-16.

- Previšić, V. (2007), Pedagogija: prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja, Pedagogijska istraživanja 4 (2), 179-187.
- Radevšek-Pučko, C. (2005), Kakvog učitelja/nastavnika treba (očekuje) škola danas (i sutra)? Napredak, 146 (1), 75-90.
- Rosić, V., Zloković, J., (2002), Prilozi obiteljskoj pedagogiji, Rijeka: Graftrade.
- Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (2005), Dječja psihologija, Jastrebarsko: Naklada Slap.

FAMILY AND SCHOOL – BASIC FACTORS OF SOCIALIZATION

ABSTRACT

The family represents a major factor for the social development of a child. Establishing positive emotional relations parent – child, is a precondition for the development of social skills, skills that are crucial for children in order to achieve their social maturity. The adoption of cultural and social patterns in the child behaviour also very much depends on the dynamics of the educational (school) environment. Accepting and respecting the child's personality by both teachers and parents, will create the feeling of security and trust and will in general impact the overall development and improvement of the child. A partnership relation between pupils, teachers and parents is a very important element in the process of socialization and development of competence. A quality communication between pupils, teachers and parents is the mirror of the care shown by the society, mainly to family and schools, for the comprehensive development of the child's personality.

Key words: *socialization, family, school, communication, comprehensive development*